

תוצאות חיים

גליון 105

פרשת צו - פורים
תשפ"ב ב'שלג

שיעור מפי מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א - פוסק עדת תימן

י"ל ע"י התאחדות בני הישיבות ובסיוע מוסדות יד מהרי"ץ

נושאי השיעור: א. איזה משלוח מנות שלח ר' יהודה לר' הושעיא - תוספת גירסא במעשה הנ"ל - האם יוצאים יד"ח משלוח מנות במשקים - ארבע דרכים באגדות חז"ל - כמה דרכים בביאור העניין פלא והתימה שיש במעשה הנ"ל - האם ר' הושעיא התכוון "לעקוץ" את ר' יהודה ומה הגיב ר' יהודה לדבריו. ב. כיצד אפשר להבין שהמן אמר לאחשוורוש שהוא הכין עץ לעצמו - ביאור המדרש אליהו בעניין זה - מדוע המן רצה להתאבד - ביאור נוסף מהאמרי אמת בעניין הנ"ל.

אבל אם כדבריהם לא מובן ההמשך, שהרי מה התועלת שאח"כ שלח ר' יהודה ג' גרבי יין, הרי כיון לא יוצאים ידי חובת משלוח מנות. [וצ"ע].

ארבע דרכים באגדות חז"ל שכתב ר"א בן הרמב"ם

בתחילת העין יעקב על אגדות חז"ל מובא מאמר של רבי אברהם בן הרמב"ם שכתב הקדמה למדרשי חז"ל, ובתוך דבריו הביא את המאמר הנ"ל עם ר' יהודה ור' הושעיא והוא ג"כ גרס כמו הרמב"ם ור"ח [וכך נראה גירסת רוב ככול הראשונים] ושם הוא כתב שישנם הרבה דרכים מדוע הגמ' הביאה את האגדות. התועלת הראשון היא בדינים כמו המעשה בגמ' סוכה (דף) לגבי מי שהיה ראשו ורובו בסוכה וכו' והאריך להביא עוד הרבה דוגמאות יעו"ש. והתועלת השניה זה המעשים שנלמד מהם תועלת במידות ודעות כמו שאמרו במסכת שבת לעולם יהא אדם ענותן כהלל ולא קפדן כשמאי וכו', ועו"ש עוד דוגמאות והתועלת השלישי היא המעשה שנלמד ממנו עיקר מעיקרי האמונה וכו', כמו שאמרו במסכת תענית מעשה שאמרו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים וכו'. ובתועלת הרביעית כתב בזה"ל, הדרך הרביעי מעשיות שנכתבו מפני שאירע בהם דבר פלא וענין תימה, וכמוהו מה שאמרו ביומא ר' מאיר ור' יהודה ור' יוסי הווי קאזלי באורחא אקלעו להאי אופשפיזא, א"ל לאושפיזא, בני מה שומך, א"ל כידור, אינהו יהבו ליה כיסיהו ור' מאיר לא ייבי ליה כיסיה וכו', הנה המעשה הזה לא נכתב אלא להודיע בנת ר' מאיר והפלא שאירע שנתאמתו דברי ר' מאיר בברכת האיש ההוא. וכמוהו מה שאמרו במגילה דר' יהודה נשיאה שלח ליה לר' הושעיא אטמא דעגלא תלתא וגרבא דחמרא שלח ליה קיימת בנו מתנות לאביונים, הדר שלח ליה כוליה דעגלא תלתא וגרבא דחמרא, שלח ליה קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו, וכן כל כיצא בזה, ומעשיות כדרך הזה בתלמוד לאין מספר וכו' ע"כ.

תמימה גדולה איזה פלא יש במעשה הנ"ל ומה שיתכן לומר בזה

אבל עכשיו תסבירו לי איזה 'דבר פלא וענין תימה' יש בסיפור הזה שבגמ' במגילה, בשלמא במעשה עם ר' מאיר שידע ע"פ חוכמתו ש'שמא גרים' ניהא אבל בענייננו איזה פלא יש.

יתכן אולי לומר שזה כמו 'מילתא דבדיחותא' שהרי 'אטמא דעגלא תלתא' זהו דבר מכובד מאוד ובכ"ז ר' הושעיא לא נתרצה במשלוח כזה, ואמר זאת לר' יהודה בחכמה שבשבילך זה נחשב מתנות לאביונים וזה רעיון קצת מפליא. אבל אם כן יוצא נפק"מ לדינא שאדם עשיר לא יוצא ידי חובת משלוח מנות אם שלח משלוח שלא מתאים לרמה שלו, וזה הרי לא מסתבר, ובעיקר שאם זה נכון ר"א בן הרמב"ם היה צריך להכניס את המעשה הזה בדרך הראשונה שהיא 'תולעת בדינים'. וקשה לומר שהיה פשוט לר"א בן הרמב"ם שהיה פשוט שצריך משלוח מנות כערך המשלוח ולכן לא הכניס מעשה זה בדרך הראשונה שהרי למעשה אנחנו פוסקים שיוצא ידי חובה כמו שכתב המשנ"ב בביאור הלכה ולא מסתבר שנחלקו בזה שא"כ המחלוקת כ"כ קיצונית [ועיין תוס' ברכות דף טל ד"ה מברך ובפני יהושע שם. העורך].

וזה לשון המשנ"ב בבה"ל סימן תרצ"ה ס"ד החי אדם (כלל קנה סל"א) הוכיח מן הירושלמי (פ"א ה"ד) דאם שולח לעשיר דבר פחות אינו יוצא בזה משלוח מנות, וכן משמע בריטב"א לפי גירסא אחת שם בגמרא, אכן שאר פוסקים לא הזכירו דבר זה ונכון לזהר בזה לכתחילה ע"כ.

אפשר לומר את השאלה דלעיל באופ"א, הרי ר"א בן הרמב"ם דרכו היא בדרך כלל בשיטת אביו - הרמב"ם, וא"כ מסתמא שכגירסתו כן גרס הרמב"ם.

א.

בעניין המשלוח מנות ששלח ר' יהודה לר' הושעיא

בשם רחמן.

בגמ' מגילה (דף ז' עמ' ראשון) כתוב כך, תני רב יוסף "ומשלוח מנות איש לרעהו" (אסתר ט, כב) שני מנות לאיש אחד ומתנות לאביונים שתי מתנות לשני בני אדם, ר' יהודה נשיאה שדר ליה לרבי הושעיא אטמא דעגלא תלתא - ירך של עגל שלישי לבטן וגרבא דחמרא - קנקן יין שלח ליה קיימת בנו רבינו משלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים ע"כ.

צריך להבין כיצד יצא ר"י במשלוח ששלח לר' הושעיא גם ידי חובת משלוח מנות וגם יד"ח מתנות לאביונים. ישנם כאלה שאומרים שמכיון שר' הושעיא היה עני אז ר"י יצא במשלוח אחד ידי חובת שני המצוות, וכבר חקר בזה הטורי אבן במגילה (דף ז.) והביאו המשנ"ב בבה"ל סימן תרצ"ה ס"ד ע"ש. אבל למעשה נראה שרש"י לא גרס כלל את המלים מתנות לאביונים וכן הגר"א והב"ח מחקו את המילים "מתנות לאביונים".

גירסא נוספת במעשה הנ"ל

בריתב"א כתב שישנה גירסא אחרת בגמרא וז"ל, תני רב יוסף ומשלוח מנות איש לרעהו ב' מנות לאדם א' כלומר, לרעהו העשיר. ומתנות לאביונים ב' מתנות לב' בני אדם, ר' יהודה נשיאה שדר ליה לרב הושעיא אטמא דעגלא תילתא וגרבא דחמרא - פרש"י שלח לו קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות, ופירש דהכא מנות איכא, ולא גרס הדר שלח ליה איהו, אבל בכולהו נוסחי גרסינן קיימת בנו רבינו ומתנות לאביונים. פירוש שלא היתה יקרה התשורה בעיניו, ואמר שאין מתנה לאדם כמוהו ולא יצא ידי חובת משלוח מנות איש לרעהו² הדר שלח ליה, כלומר רבי יהודה נשיאה גופה עגלא תילתא ותלת גרבי יין, שלח ליה קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו, כלומר שזו התשורה הראויה לך ע"כ.

כגירסת הריטב"א כך נראה שגרס רבינו חננאל שזה לשונו, ר' יהודה נשיאה שליח לר' הושעיא ירך של עגל שלישי לבטן וקנקן יין, שלח ליה קיימת בנו רבינו ומתנות לאביונים, כלומר נתינת אביונים נתת לי, מנה אחת והוא הירך, חזר שלח לו עגל וב' קנקני יין וכו' ע"כ.

ישנם שמדייקים מגירסת רבינו חננאל, מזה שר' הושעיא לא הזכיר לר' יהודה את היין, אלא אמר לו רק נתת לי מתנה אחת והוא הירך, שלח יוצאים במשלוח מנות על ידי משקה, וצריך דוקא שתי מנות של אוכל, ולכן אח"כ ששלח לו עגל שלם אז זה כבר נחשב כשתי מנות שהאברים מחלקים שלכל אחד ישנו טעם אחר.

ולפי דבריהם יוצא שרבינו חננאל לא סובר כמו הריטב"א, שהרי לפי הריטב"א החסרון במשלוח היה מפני שזה לא מכבודו של ר' יהודה לשלוח משלוח כזה קטן, אבל לרבינו חננאל החסרון הוא אמיתי שאין שתי מנות במשלוח.

¹ רש"י הרי כתב 'הכי גרסינן' קיימת בנו וכו', ונראה שידע שיש גירסא אחרת אלא שלדעתו הגירסא הנכונה זה כמו שהוא כתב או שהוא תיקן שכן צריך לגרוס.
² [לא ברור כיצד נמדם הדבר האם לפי השולח או לפי המקבל ולפי"ד הריטב"א נראה שזה תלוי לפי השולח, ואכמ"ל בזה].

וברמב"ם הרי אין הלכה כזו שעשיר צריך לשלוח מנות לפי ערכו וחשיבותו. הרמב"ם רק כתב שצריך לשלוח שני מיני בשר ומקור דבריו מהסוגיא שלנו (מגילה ז). ואם הרמב"ם לא הזכיר שעשיר צריך לשלוח מנות יותר חשובות כיצד נדע דין זה.

מהלך מחודש במעשה הנ"ל ליישב הקושיא דלעיל

אפשר לומר בעניין זה שני מהלכים, ונתחיל במהלך חדש שלא הוזכר בספרים, יתכן לומר שר' הושעיא סבר שצריך לתת לכל אביון שתי מתנות, ולא מספיק שתי מתנות לשני אביונים, ולדבריו יוצא שצריך שתי מתנות שהם ארבע, ולכן שר' הושעיא קיבל את האטמא דעגלא תלתא וגרבא דחמרא, אמר לר' יהודה קיימת בנו מתנות לאביונים שהרי נתת שני דברים בשר ויין, אבל בכ"ז מדין משלוח מנות היית צריך לשלוח יותר שהרי א"י לפי כבודך וחשיבותך וכמו שהסביר הריטב"א, [וצריך לומר שהיה ברור לר' הושעיא שכוונת ר' יהודה היתה למשלוח מנות ולכן גילה דעתו בזה שבמשלוח כזה יוצא ידי חובת מתנות לאביונים ולא משלוח מנות], ולפ"ז לא נכון לדייק בדברי רבינו חננאל מזה שר' הושעיא לא הזכיר את היין שלא יוצאים ידי חובה במשלוח מנות ע"י יין, אלא צריך לומר שר"ח מקצר, ולכן אח"כ ר' יהודה שלח לר' הושעיא שוב פעם שתי מתנות ובכמות פי שלש, ואז אמר לו ר' הושעיא שבזה קיים [גם] משלוח מנות, ואע"פ שהפוסקים לא הזכירו כלל דבר זה, בכל אופן יש לזה מקום גדול בהלכה וכדלקמן. בגמ' כתוב 'תני רב יוסף' ואם כדברנו איך יתכן שר' הושעיא יחלוק על ברייתא, התשובה היא, שהרי כתוב (בגמ' חולין דף קמא) כל ברייתא שלא מתניא דבבי רבי חייה ורבי הושעיא משבשתא היא, וא"כ נפלא, שר' הושעיא לא קיבל את הברייתא שהביא ר' יוסף.

ועוד ראייה יש מהירושלמי שלא הזכיר דברי הברייתא בשם ר' יוסף, וישנם עוד ראיות אבל הזמן קצר. אך לפ"ז צ"ע מדברי הפוסקים שלא פסקו כן.

מהלך נוסף בענין דלעיל

ואפשר לומר מהלך נוסף, שבאמת אין הלכה כזו שעשיר צריך לתת לפי העושר שלו, וגם עשיר שנותן דבר פחות אפילו שזה לא מכובד ביחס אליו יוצא ידי חובה, ומה שר' הושעיא אמר לר' יהודה קיימת בנו מתנות לאביונים כוונתו היתה בבדיחותא, ובכ"ז ר' יהודה נשיאה התחשב בזה ושלח לו כמות פי שלוש, וזהו הפלא שכתב ר"א בן הרמב"ם.

ובמילים אחרות אפ"ל, שהרי משלוח מנות טעמו וענינו כדי להרבות אהבה ואחוה, והנה כשר' הושעיא אמר הערה כזו לר' יהודה שזה מתנות לאביונים היה יכול ר' יהודה 'להעלב' וח"ו היו משיגים מטרה הפוכה, והפלא הוא שבכ"ז ר' יהודה קיבל דברי ר' הושעיא והוסיף לשלוח משלוח כפול למרות שמצד הדין לא היה צריך שכבר יצא ידי חובה. ולפ"ז מבואר נפלא מדוע הרמב"ם לא פוסק כן, ומובן גם מהו הדבר פלא ותימה שאמר ר"א בן הרמב"ם.

ישנה עוד סיבה לומר שכוונת ר' הושעיא היתה בבדיחותא כעין 'עקיצה', שהרי מי שידייק בלשון ר"א בן הרמב"ם יראה שבהתחלה כתוב שר' הושעיא אמר קיימת בנו מתנות לאביונים, ולא הזכיר 'רבינו', ורק אח"כ כששלח משלוח כפול, אמר ר' הושעיא 'רבינו', שמזה נראה שר' הושעיא כביכול 'נעלב' מהמשלוח הקטן. אבל האמת היא שברבינו חננאל כתוב בשני הפעמים רבינו, ובירושלמי בשניהם לא כתוב רבינו, ובגירסא של חכמי תימן בשניהם כתוב רבינו כמו שהובא המדרש הגדול על מגילת אסתר שהעתיק דברי הגמ' יעו"ש. אבל בכ"ז לפי גירסת ר"א בן הרמב"ם אפשר להבין שר' הושעיא אמר לר' יהודה 'קיימת בנו מתנות לאביונים' בצורה לא מכובדת בתורת 'עקיצה', ובכ"ז ר' יהודה שלח שוב כפול ובכך הרבה בזה אהבה ואחוה.

ב.

ביאור בדרשות חז"ל עה"פ 'הכין לו' שהמן חשב לאבד עצמו לדעת

כתוב במגילה (פ"ו פסוק ד') "והמן בא לחצר בית המלך החיצונה לאמר למלך לתלות את מרדכי על העץ אשר הכין לו" ובגמ' במגילה דף טז. דורשת ע"ז, תנא לו הכין, דהיינו שהמן הכין את העץ לעצמו. אבל צריך להבין וכי המן אמר

לאחשוורוש לתלות את מרדכי על העץ שהכין לעצמו. ובמדרש כתוב שהמן עשה נסיונות על העץ והראה לבני ביתו, ככה תתלו את מרדכי וכו'. אבל בכ"ז לא מובן מה כוונת המן לומר בזה לאחשוורוש. וכבר הגר"א תמה ע"ז בביאורו למגילה וע"ש במש"כ ליישב. במדרש אליהו (בעל שבט מוסר) אומר בזה דבר הפלא ופלא וז"ל, הקשה מוהר"ש יפה ז"ל ביפה ענף, מאי קאמר לו הכין, אי דהמן נתכון לעצמו, ליתא. ואי שלפי האמת בעדו היה העץ הא פשיטא וכו'. ולענ"ד נראה, דהמן בעשותו העץ נתכון למרדכי ונתכון גם לעצמו, כמו שאפרש בס"ד, וזהו שבאו רבותינו לגלות באמרם תנא לו הכין, והוא שידוע הדבר הנהוג בין השרים בראותם עצמם שעתידין למות במיתות משונות מגזרת המלך או שרואין ירידת מעלתם וגודל השפלות שעתידין לבא בהם, בוחרים מות מחיים וממתים את עצמם על דרך שכתוב באחיתפל "ראה כי לא נעשתה עצמו וכו' ויחנק" (שמ"ב יז-בג), והוא שבוררים להם מיתה קלה להציל מהחמורות הנגזר עליהם. והנה המן כפי מה שנראה מדברי רבותינו ז"ל (אסתר ז, יג) שהפיל גורלות לראות במזלות בימים ובחדשים וכו' היה חכם בחכמת התכונה וכו' וראה שהיה עתיד ליפול נפילה בלי תקומה לפני מרדכי, לכן השתדל בכל יכלתו להוציאו מן העולם ולבטל גזרת המזל בזה, ובקש לעשות עץ גבוה חמשים אמה בכיון שמות הטומאה כדברי המפרשים ז"ל, לתלות את מרדכי אם יוכל לתלותו. אך אם חיוב המזל יתגבר שלא יוכל לו, אמר יהיה מוכן העץ לעצמו לתלות הוא בידיו, שיותר טוב להמית עצמו מליד בתכלית השיפלות לפני מרדכי וכו' וזהו כונת המאמר תנא לו הכין, דרשו זה דמלת 'לו' יתירה לגלות כשהכין העץ למרדכי גם הכינו לעצמו לתלות עצמו עליו אם לא יוכל לאבד את מרדכי כדפרשית וכו', "ויאמר המלך תלחו עליו" (אסתר ז, ט) אתם - קודם שיתלה הוא בעצמו, כדי שימות בהשפלה בחיותו תלה על ידי אחרים שרואים בהשפלתו ע"כ.

ביאור נוסף בענין הנ"ל

האמרי אמת מגור אומר דבר מעניין כדלקמן. המן אמר לאחשוורוש, תראה, מרדכי כ"כ מרגיז אותי וכו' עד שכבר אין לי טעם בחיים, עשיתי עץ וברצוני לתלות את עצמי, ואז תכנן המן שאחשוורוש יאמר לו, בשביל מה תתלה את עצמך, תתלה את מרדכי שהרי אחשוורוש לא יוותר על המן יותר ממרדכי. ולפ"ז מובן מאוד דרשת חז"ל עה"פ הכין לו, לו הכין.

קושיית הטורי אבן בדרשה הנ"ל

המהרש"א אומר שדרשת חז"ל היתה מיתור המילה 'לו' (וכ"כ במדרש אליהו דלעיל) והקשה ע"ז בטורי אבן מאי קמ"ל, ומה כוונת חז"ל לומר בזה שהמן הכין את העץ לעצמו, זה ברור וידוע שהמן תלה על העץ שהכין למרדכי ומהו החידוש בדרשת חז"ל לכתב ליישב בזה"ל, יש לומר דקמ"ל דבשעת הכנת העץ באותו שעה כבר נגזר מן השמים שיתלה המן עליו, ולא תימא דאח"כ נגזר גזירה זו עליו כדכתיב בלילה ההוא נדדה שנת המלך ואמר ר' תנחום לעיל נדדה שנת מלכו של עולם. וה"נ אמרינן במדרש כיון שהביאו העץ לפני המן, הכינה על פתח ביתו ומדד עצמו עליו להראות עבדיו איך יתלה מרדכי עליו, השיבתו בת קול נאה לך העץ ומתוקן לך העץ מששת ימי בראשית וכו' ע"כ.

הערה בתירוץ הטורי אבן ומה שיש ליישב בזה

אבל אינני מבין הא גופא, למאי נפק"מ מתי נגזרה הגזירה האם בשעת הכנת העץ או בזמן שנדדה שנת המלך. [ניתן לומר שקמ"ל שבאותו שעה שהמן חשב לרעה הכל התהפך לטובה שהוא עצמו יתלה בעץ שהכין ועוד אפ"ל שקמ"ל שכל מה שאדם עושה לעצמו הוא עושה. ויש להאריך בכל זה יותר. העורך.]

[לאחר השיעור [כבכל שנה ושנה] חולק מגילות לכולם ומרן שליט"א שמע את קריאת המגילה מפי הבחורים הי"ז והעיר והאיר במקומות הנצרכים, ואשרינו שזינו לכן. העורך.]